

Тушынскі Д. М.

Спецыфіка антыцыпацыі беларускага тэксту студэнтамі

Вырашэнне праблемы спецыфікі ўспрыняцця і разумення тэксту ў залежнасці ад яго мовы наблізіць псіхалогію да дасканалара разумення функцыянавання маўленчай думкі. Практычна гэта дапаможа складаць эфектыўныя курсы роднай і замежных моў, скіраваныя на развіццё маўленчай думкі на пэўнай мове.

Разгляд успрыняцця і разумення як разумовага працэсу найбольш актуальны ў сучаснай псіхалогіі. Разумовая актыўнасць пры сэнсавым успрыняцці тэксту ўключае некалькі псіхічных працэсаў. Адзін з іх – верагоднаснае прагназаванне або антыцыпацыя. Спецыфіка верагоднаснага прагназавання ў залежнасці ад мовы тэксту даследавана меней, чым, напрыклад, спецыфіка працэсу вылучэння ў тэксце сэнсавых апор. Адзначаецца меншая якасць гэтага працэсу на малавядомай мове. Амаль не даследаваны асаблівасці антыцыпацыі беларускага тэксту.

Як заўважыў Г. І. Богін, разуменне магчыма толькі там, дзе ёсць прабелы, бо толькі там яно актыўна [2, с. 7]. Вывучэннем феномену антыцыпацыі займаліся М. І. Жынкін, Т. Слама-Казаку, І. А. Зімняя, Р. М. Фрумкіна і інш. В. П. Бялянін апісвае антыцыпацыю як “чаканне інфармацыі, падрыхтоўку да яе і прапанаванне “сустрэчнай” гіпотэзы” [1, с. 58]. Р. М. Фрумкіна вызначае яе наступным чынам: “здольнасць карыстацца звесткамі з маўленчага вопыту аб статыстычных заканамернасцях маўлення для змяняння ступені няпэўнасці далейшага зместу” [7, с. 8].

Падмуркам антыцыпацыі можа служыць апераджальнае адлюстраванне ў Тэорыі функцыянальных сістэм П. К. Анохіна [8, с. 270]. Тэорыю інфармацыі Клода Шэнана таксама можна скарыстаць для тлумачэння дадзенай з’явы. Згодна ёй, колькасць інфармацыі, якая перадаецца сігналам не залежыць ад самога сігнала, а прапарцыяна колькасці альтэрнатыўных сігналаў [9, с. 293]. Такім чынам, для разумення адрэзку маўлення не абавязкова ўспрымаць яго цалкам: дастаткова часткі, на аснове якой ажыццяўляецца суджэнне наконт працягу і адрэзку цалкам.

А. М. Сакалоў прадстаўляе механізм верагоднаснага прагназавання як змяненне верагоднасцяў гіпотэз па меры азнаямлення з уласцівасцямі прадмету, які ўспрымаецца [3, с. 227]. І. А. Зімняя падкрэслівае, што правільнасць гіпотэз абумоўлена вопытам чалавека [3, с. 234].

Згодна В. П. Бяляніну, з’яву антыцыпацыі для даследчых мэтаў упершыню выкарыстаў у 1953 г. У. Тэйлар. Мэта такіх эксперыментаў заўсёды была падвойная: вызначэнне развітасці навыку антыцыпацыі і, адпаведна, якасці разумення тэксту і вызначэнне чытальнасці тэксту [6].

Карыстаюцца трыма асноўнымі формамі эксперыментальнага скажэння тэкстаў: выдаляюцца службовыя словы, выдаляюцца ўсе словы, якія

належаць да пэўнай часціны мовы, выдаляецца кожнае пятае слова [1, с. 85 – 86].

В. П. Бялянін паказвае, што чым лепей інфармант валодае мовай тэксту, тым лягчэй ажыццяўляецца здагадка. Вылучаецца шэраг іншых асобасных і аб'ектыўных фактараў, якія ўплываюць на якасць антыцыпацыі [1, с. 88].

Мэта нашага эксперыменту – вызначэнне якасці антыцыпіравання тэксту ў залежнасці ад яго мовы. Галоўная эксперыментальная гіпотэза: якасць разумення тэксту на беларускай мове адрозніваецца ад якасці разумення тэксту на рускай мове. Падставы для гіпотэзы наступныя: гіпатэтычна псіхічная дамінантнасць гэтых моў у рэцыпіентаў ня роўная. У адмысловай літаратуры шырока прадстаўлены звесткі аб ускладненасці разумовых працэсаў на недамінантнай мове. Недамінантнасць адной з моў можа тлумачыцца рознымі аб'ёмам карыстання гэтымі мовамі, рознай колькасцю прачытаных тэкстаў і г. д.

Назапашаных на сённяшні дзень дадзеных недастаткова каб канкрэтызаваць гіпотэзу і зрабіць здагадку, якая мова дамінантная ў выбарцы студэнтаў факультэтаў беларускай філалогіі і гісторыі. Руская мова скарыстана для параўнання зыходзячы з гіпатэтычнага меркавання: ступень валодання беларускай мовай для нашых выбарак бліжэй за ўсё да ступені валодання рускай мовай.

Галоўная незалежная пераменная – мова (беларуская і руская). Дадатковыя незалежныя пераменныя: курс студэнтаў і іх спецыяльнасць. Дадатковыя незалежныя пераменныя ўведзены ў эксперымент з мэтай больш комплекснага даследавання фактараў антыцыпацыі. Адпаведна, можна сфармуляваць дадатковыя гіпотэзы:

Дадатковая гіпотэза №1. Якасць антыцыпацыі падвышаецца з працягласцю навучання. Перадумовай прапановы гэтай гіпотэзы служыць лагічнае дапушчэнне: у працэсе навучання мусяць развівацца разумовыя навыкі.

Дадатковая гіпотэза №2. Якасць антыцыпацыі большая ў студэнтаў-філолагаў, чым у студэнтаў-гісторыкаў. Перадумова прасоўвання дадзенай гіпотэзы вынікае з таго, што студэнты-філолагі тэарэтычна больш працуюць з тэкставым матэрыялам, што вымагае больш актыўнай антыцыпацыі.

Матэрыялам для эксперыменту паслужыў урывак з рамана У. С. Караткевіча “Чорны замак Альшанскі” [4, с. 277].

Беларускі і рускі тэксты касметычна апрацаваны для прывядзення іх да большай адпаведнасці частотнасці слоў, якія выдаляюцца. У эксперыментальных матэрыялах выдаляена кожнае пятае значнае слова, службовыя словы не закраналіся. Паколькі ўмовы выдалення толькі неслужбовых слоў і кожнага пятага слова могуць з'яўляцца супярэчлівымі, першасным для нашага матэрыялу прызнана выдаленне неслужбовых словаў. Колькасць словаў паміж дзвюма выдаленымі звычайна роўная 5 або 5 ± 1 .

Для правільнага запаўнення прабелаў патрабуецца рашыць аналітыка-сінтэтычную задачу. Аналітычны аспект задачы палягае ў неабходнасці аналізу часткі ўрыўка з мэтай падбора найбольш адэкватнага слова.

Сінтэтычны аспект палягае ў неабходнасці ўяўлення ідэі ўсяго ўрыўка і выкарыстанне яе разумення для запаўнення прабелаў. Узнаўленне словаў кожнага сэнсавага блока тэксту не мусіць уваходзіць у супярэчнасць з логікай усяго тэксту. Як будзе бачна ніжэй, гэты аспект ігнаруецца ў адпаведных даследаваннях, што, на наш погляд, вядзе да няправільных рэкамендацый па аналізе і інтэрпрэтацыі вынікаў эксперыментаў. У нашым эксперыменце выкарыстана арыгінальная схема аналізу.

Кожнаму ўдзельніку выдаваўся бланк з тэкстам з прабеламі. Тэксту папярэднічала інструкцыя на мове тэксту: “Запоўніце прабелы словамі, якія, як Вам падаецца, падыходзяць па сэнсе”. Рэспандэнтам паведамлялася, што кожны прабел у арыгінальным тэксце адпавядае аднаму слову, пры гэтым рэспандэнты вольныя запаўняць прабел больш чым адным словам або пакідаць яго незапоўненым, калі ім падаецца, што гэта будзе найлепш адпавядаць логіцы тэксту.

Такое дапушчэнне заснавана на папярэднім аналізе тэксту. Высветлілася, некаторыя прабелы можна не запаўняць пры захаванні лагічнасці сэнсавага блоку і цэлага тэксту. Гэта ж тычыцца і магчымасці ўстаўкі некалькіх слоў.

Табліца 1 ілюструе размеркаванне рэспандэнтаў па моўных падгрупах.

Табліца 1

Колькасці чалавек у выбарках

БДПУ філолагі	атрымала беларускі тэкст	атрымала рускі тэкст
	123 чал.	114 чал.
БДПУ гісторыкі	45 чал.	42 чал.

Вынікі эксперыменту

Метад ацэнкі эксперыментаў на антыцыпацыю тэксту, які звычайна прапануецца ў літаратуры, падаецца неадэкватным. Гэта тлумачыцца наступнымі меркаваннямі. Згодна шэрагу аўтараў, для ацэнкі неабходна падлічыць колькасць прабелаў, запоўненых поўнымі адпаведнікамі слоў арыгінальнага тэксту. На аснове суадносін правільна і няправільна запоўненых прабелаў вылічваецца каэфіцыент антыцыпацыі [1, с. 86; 5, с. 198]. Мы сутыкнуліся з фактам запаўнення прабелаў словамі, якія нярэдка не былі нават сінонімамі арыгінальных, пры гэтым пэўная частка тэксту захоўвала звязнасць і логіку.

Вышэйзгаданыя крыніцы не ўказваюць, як мусіць быць праведзена ацэньванне ў такіх выпадках. Гэта прымусіла нас адмовіцца ад традыцыйнай схемы ацэньвання. Ацэнка прастаўлялася наступным чынам. Тэкст быў разбіты на сэнсавыя блокі, з пэўнай колькасцю прабелаў у кожным. Калі ўдзельнік эксперыменту запаўняў прабелы словамі, якія не парушалі лагічнасці блока і не супярэчылі логіцы ўсяго ўзноўленага тэксту, то яна ці ён атрымлівалі адзін бал за кожны блок. Калі логіка парушалася, то нуль балаў. У выпадку спрэчнай на погляд эксперыментатара сітуацыі або ў

выпадках, калі ўстаўленыя словы падтрымлівалі логіку сэнсавага блоку але супярэчылі агульнай логіцы, удзельнік эксперыменту атрымліваў 0,5 балаў.

Эксперымент праходзіў у дзве серыі. Спачатку былі атрыманы і прааналізаваны адказы студэнтаў-філолагаў, апасля – студэнтаў-гісторыкаў. Колькасць і межы блокаў былі перагледжаны пасля ацэнкі вынікаў эксперыменту з філолагамі БДПУ, і ацэнка антыцыпацыі гісторыкаў БДПУ адбывалася згодна ўдасканаленаму падзелу на блокі. Удасканаленне палягала ў дэталізацыі падзелу на блокі і даданні крытэраў ацэнкі. Пры параўнанні вынікаў эксперыменту ў выбарках філолагаў і гісторыкаў, частка дадзеных філолагаў была пераацэнена ў адпаведнасці з удасканаленым падзелам.

Для ацэнкі антыцыпацыі ў выбарцы філолагаў былі вылучаны 5 сэнсавых блокаў. Курсівам пазначаны прапушчаныя словы (прыводзіцца беларускі варыянт). У рускім варыянце раздатачнага матэрыялу было прапушчана адно дадатковае слова: “паперы”.

(1) І тут мяне як *стукнула*. Я ўспомніў адзін сярэднявечны беларускі *спосаб* дасылання таемных лістоў. (2) Два *военачальнікі*, дыпламаты або змоўшчыкі загадзя *рабілі* сабе два прадметы аднолькавай (х) *формы*. Кожны меў пры сабе *адзін* з іх. Калі трэба было *даслаць* данясенне, адзін з іх *наматваў* на свой прадмет палосу *паперы*, даўжыня і шырыня якой былі *загадзя* абумоўленыя. (3) Пасля тэкст пісалі (у) *ўздоўж* гэтага прадмета. Потым палосу *разматвалі*. На раскручанай стужцы нічога *нельга* было зразумець, бо словы, *часткі* слоў, нават літары былі *цяпер* у самых розных яе *канцах*. (4) Той, хто атрымоўваў данясенне, *накручваў* яго на свой прадмет пад *загадзя* агавораным вуглом... і чытаў... (5) *Ганец* не ведаў зместу. Выпадкова *трапіўшы* ў рукі ворага, ён *нічога* не мог выдаць. Усе, нават *злосныя* непрыяцелі, ведалі гэта, і *рабілася* такое не з недаверу да *ганца*, а проста каб чалавека не *мучылі* дарэмна.

Таксама вылучаны два падблокі (х) і (у). Іх вылучэнне падалося мэтазгодным, бо пры папярэднім аналізе выявілася вялікая колькасць памылак менавіта пры запаўненні дадзеных дзвюх прабелаў.

Нагодай вылучэння дадатковых падблокаў і крытэраў ацэнкі паслужыла вялікая колькасць лагічных памылак у пэўных блоках або па пэўных крытэрах. Дадатковыя крытэры ацэнкі: колькасць сэнсавых блокаў, якія былі ўзноўлены лагічна ўнутры самога блоку, але іх логіка супярэчыла логіцы ўзнаўлення ўсяго тэксту (крытэр vs) (ад скарачэння лацінскага выразу *versus* – супраць, наадварот). Яшчэ адзін дададзены крытэр – “Сінтаксіс”. Пры аналізе выявілася вялікая колькасць сінтаксічных памылак, які ўзніклі ад таго, што ўдзельнікі эксперыменту былі не ў стане падбраць слова для запаўнення прабелу, якое б падыходзіла і па логіцы, і сінтаксічна.

Да таго ж, у стымулявым тэксце для студэнтаў-гісторыкаў колькасць прапушчаных слоў была роўная. Такім чынам, падзел на сэнсавыя блокі, згодна якому ацэньвалася выбарка гісторыкаў, выглядае наступным чынам.

(1) І тут мяне як *стукнула*. Я ўспомніў адзін сярэднявечны беларускі *спосаб* дасылання таемных лістоў. (2) Два (“чалавек”) *военачальнікі*, дыпламаты або змоўшчыкі загадзя *рабілі* сабе два прадметы аднолькавай (х) *формы*. Кожны меў пры сабе *адзін* з іх. Калі трэба было *даслаць* данясенне, адзін з іх *наматваў* на

свой прадмет палосу паперы, даўжыня і шырыня якой былі *загадзя* абумоўленыя. (3) Пасля тэкст пісалі (у) *ўздоўж* гэтага прадмета. Потым палосу *разматвалі*. На раскручанай стужцы нічога *нельга* было зразумець, бо словы, (“словы”) *часткі* слоў, нават літары былі *цяпер* у самых розных яе *канцах*. (4) Той, хто атрымоўваў данясенне, *накручваў* яго на свой прадмет пад *загадзя* агавораным вуглом... і чытаў... (5) *Ганец* не ведаў зместу. Выпадкова *трапіўшы* ў рукі ворага, ён *нічога* не мог выдаць. Усе, нават *злосныя* непрыяцелі, ведалі гэта, і *рабілася* такое не з недаверу да *ганца*, а проста каб чалавека не *мучылі* дарэмна.

Падблок “чалавек” быў вылучаны, бо заміж арыгінальнага слова “воена начальнікі” значная колькасць рэспандэнтаў устаўляла слова “*чалавека*”, якое не стасуецца з далейшымі дзвюма словамі “дыпламаты” і “змоўшчычкі”. Дадзены прабел, такім чынам, вымагае слова, якое б абазначала пэўны від чалавека.

Падблок “словы” быў вылучаны, бо заміж арыгінальнага слова “часткі” вялікая колькасць рэспандэнтаў устаўляла словы, якія абазначаюць множнасць, напрыклад: спалучэнні, шмат, групы і г. д. Як бачна з тэксту, гэта не адпавядае логіцы пераліку ў дадзеным сказе: ад большага да меншага. Паколькі першым пунктам пераліку ідзе “словы”, а апошнім “літары”, на месца прабелу лагічна ўстаўляць слова, якое абазначае нешта сярэдняе па працягласці паміж словам і літарай, напрыклад, слова “склад”.

Верагодна, запаўненне прабелаў у кожным блоку запатрабуе розных інтэлектуальных навыкаў. Напрыклад, крытэры “чалавек” і “словы” патрабуюць навыкаў аналітычнага мыслення.

Вынікі аналізу былі параўнаны пры дапамозе шматфункцыянальнага статыстычнага крытэру χ^2 (вуглавога пераўтварэння Фішэра) (гл. табл. 2).

Табліца 2

Сярэднія працэнтныя долі **памылковых** адказаў па кожнаму сэнсаваму блоку ў агульных выбарках студэнтаў-філолагаў.

Сэнсавы блок	1	2	3	4	5	х	у
Бел.	5,3	12,3	29,9	5,3	81,6	21	31,7
Рус.	5,7	13,8	34,9	7,3	75,6	8,1	44,7

У агульнай выбарцы значныя адрозненні маюцца пры параўнанні вынікаў у сэнсавых блоках “х” і “у”. “Х”: У “небеларускай” выбарцы працэнт чалавек адказаўшых памылкова склаў 8,1, а ў “беларускай” – 21 ($p < 0.001$). Тыповай памылкай у дадзеным блоку было запаўненне прабелу словам, якое адлюстроўвала неразуменне рэцэпіентамі сутнасці працэсу шыфроўкі паслання. (Прыклады гл. ніжэй). “У”: больш памылак у “небеларускай” выбарцы ($p < 0.02 - 0.01$)

Пяты сэнсавы блок з’явіўся найбольш праблемным. Тыповай памылкай была ўстаўка слова “ён” заміж слова “ганец”. Напэўна, меўся на ўвазе чалавек, які ўзгадваецца ў чацвёртым сэнсавым блоку – чалавек, які

атрымліваў данясенне. Згодна логіцы апавядання, гэты чалавек не мог не ведаць зместу паслання. Такім чынам, большасць рэспандэнтаў у абодвух групх не здагадалася, што ў апавяданне неабходна ўвесці трэцюю дзеючую асобу – пераносчыка. Падаецца, што такая памылка ёсць вынікам інэрцыі мыслення. Рэцыпіенты не здольныя вылучыць у гэтым месцы новы сэнсавы блок і працягвалі развіваць думку папярэдняга. Пры гэтым, далейшы разгляд імі пятага сэнсавага блоку не прыводзіў да пераасэнсавання

Як бачна з табліцы, нельга адназначна канстатаваць, што змест тэксту на пэўнай мове агулам антыцыпіруецца лепш ці горш у залежнасці ад мовы тэксту. Тым не менш, наяўнасць амбівалентных адрозненняў па двух падблоках пацвярджаюць магчымасць моўнага ўплыву ў прынцыпе. Пры гэтым, трэба ўлічыць, што заданне для рускай выбаркі было цяжэйшым, бо прапушчана было на адно слова болей. Такім чынам высвятляецца, што складанасць, выкліканая адным словам не ўплывае істотна на якасць антыцыпацыі ўсяго тэксту, прынамсі ў нашым выпадку.

Было заўважана, што на першым курсе па большасці сэнсавых блокаў (апроч "у") больш памылак зроблена ў "беларускіх" падгрупх. На пятым, апроч "х", большасць памылак у "небеларускіх". Гэтыя адрозненні скрадваюцца ў агульнай выбарцы. На наш погляд, гэта можа быць сведчаннем залежнасці якасці антыцыпацыі ад мовы тэксту. Пры гэтым, натуральна, што на першым курсе факультэту рускай філалогіі веданне беларускай мовы мінімальнае. На пятым курсе, магчыма, мае месца максімальная прафесіяналізацыя валодання беларускай мовай, якое па развітасці асобных навыкаў можа пераўзыходзіць валоданне рускай.

У магістрантаў адсутнічаюць памылкі у трох сэнсавых блоках як у беларускай, гэтак і ў рускай выбарках. Падаецца, што прычынай гэтага ёсць найлепшая ступень валодання мовай у параўнанні з іншымі курсамі.

Табліца 3. ілюструе ранейшую заўвагу аб пераважанні памылак антыцыпацыі ў "беларускай" выбарцы на першым курсе і ў "рускай" – на пятым.

Табліца 3

Значныя розніцы паміж адказамі ў залежнасці ад мовы стымулу

	1	2	3	4	5	х	у
1 курс	0,001		0,02	0,001		0,03	
2 курс						0,001	
3 курс			0,03		<i>0,01</i>		
4 курс						0,03	
5 курс			<i>0,001</i>				<i>0,05</i>
магістр.					0,01		

У ячэйках пазначана верагоднасць статыстычнай памылкі (р). Тлустым вылучана лічба ў выпадку, калі больш памылак зрабілі рэцыпіенты беларускага тэксту, курсівам – рускага.

З мэтай высвятлення ўплыву працягласці навучання на колькасць памылак былі вылічаны розніцы паміж працэнтнымі долямі рэспандэнтаў,

якія адказалі няправільна, паміж суседнімі парамі курсаў (гл. табл. 4). Разлік рабіўся пры дапамозе крытэру ф асобна для “беларускай” і “рускай” выбарак па кожнаму сэнсаваму блоку, апроч чацвёртага. Вынікі разліку прыводзяцца ў табліцы. У дужках пазначаны нумар курсу, рэспандэнты на якім далі **больш памылковых** адказаў.

Табліца 4

Значныя розніцы паміж колькасцямі адказаўшых няправільна

Беларускі тэкст	Курс	1	2	3	4	5	x	y
	1-2	0.03 (1)	0,01 (1)		0.001 (1)		0,00 (1)	0,01(2)
	2-3					0,01 (2)		
	3-4						0,05 (4)	
	4-5							
	5-маг.			0,01 (5)		0,001 (м.)	0,03 (5)	0,001 (5)

Рускі тэкст	Курс	1	2	3	4	5	x	y
	1-2	0.02 (2)			0.05 (1)		0,001 (1)	0,04 (1)
	2-3						0,04 (3)	
	3-4					0,04 (3)		
	4-5				0.02 (5)			
	5-маг.		0,02 (5)	0,01 (5)				0.01 (5)

З табліцы бачна, што на малодшым курсе звычайна назіраецца большая колькасць людзей, якія адказалі памылкова (8 з 11 у "беларускай" выбарцы і 7 з 10 ў "рускай" выбарцы). Такая з'ява падаецца натуральнай і паказвае, што навык антыцыпацыі развіваецца ў працэсе навучання. Аднак гэта з'ява не абсалютна.

У "беларускай" выбарцы большасць значных адрозненняў назіраецца пры параўнанні першага і другога курсаў і пятага курсу з магістрантамі. У першым выпадку гэта можа тлумачыцца як якасным скачком у развіцці навыку антыцыпацыі, так і розніцай паміж развітасцю навыкаў. У другім выпадку розніца, напэўна, абумоўлена скачком у ступені развітасці маўленчых навыкаў.

Табліца па "небеларускай" выбарцы паказвае, што розніца паміж першым і другім курсамі ў "беларускай" выбарцы абумоўлена не столькі мовай, колькі агульнай меншай развітасцю маўленчых навыкаў першакурснікаў, незалежнай ад мовы тэксту. Бачна, што тэкст на рускай мове таксама антыцыпіруецца горш, чым на другім курсе па трох блоках з чатырох. "Скачок" пры параўнанні пятага курсу з магістрантамі таксама прысутнічае.

Карэляцыя сярэдняга працэнту адказаўшых памылкова з нумарам курсу ў "беларускай" выбарцы: - 0.77, у "небеларускай": - 0.76. Такім чынам, з узростаннем курсу колькасць памылак у сярэднім памяншаецца. Гэтая з'ява, аднак, не абсалютная. На старэйшым курсе сярэдні працэнт памылак можа быць некалькі большым, чым на папярэднім. Карэляцыі ў "беларускай" і ў

"небеларускай" выбарках амаль ідэнтычныя, што ўказвае на высокую карэляцыю вынікаў антыцыпацыі ў выбарках (0.77) і, тым самым, на адносную незалежнасць якасці выканання такога задання ад мовы стумулу.

З мэтай параўнання ўплыву навучання па пэўнай спецыяльнасці на развітасць навыку антыцыпацыі быў праведзены эксперымент у выбарцы студэнтаў-гісторыкаў другога курсу БДПУ (гл. табл. 1; табл. 5).

Табліца 5

Працэнтныя долі няправільных адказаў гісторыкаў па кожнаму сэнсавому блоку і дадатковым крытэрам

Сэнс. блок	1	2	х	3	у	4	5	vs	Чал.	слоў	Сінт.
Бел. %	5.5	11.1	8.9	25.5	80	5.5	90	6.7	51.1	37.7	44.4
Рус. %	7.14	13.1	9.5	27.4	73.8	9.5	89.3	14.3	47.6	26.2	42.8

Параўнанне па крытэру ϕ не паказала значных разыходжанняў ні па воднаму сэнсавому блоку. Нагадаем, што ў выбарцы студэнтаў-філолагаў назіралася адна істотная розніца (болей памылак у "беларускай" выбарцы) па блоку "х".

Пры гэтым, у асобных групх гісторыкаў адрозненні на мяжы статыстычнай памылкі мелі месца: 4 разы – на карысць "небеларускай" выбаркі (сярэдняе $p < 0.025$), 2 разы – на карысць беларускай (сярэдняе $p < 0.0375$). Гэта паказвае некалькі горшы вынік антыцыпіравання беларускага тэксту. З іншага боку, калі зыходзіць з сярэдняй верагоднасці статыстычнай памылкі – то горшы вынік – у "небеларускай" выбарцы.

Як бачна з табліцы 6, значныя адрозненні паміж колькасцю памылак гісторыкаў і філолагаў размеркаваны амаль пароўну. У табліцы паказаны верагоднасці статыстычнай памылкі пры значным разыходжанні. У дужках пазначана тая выбарка, прадстаўнікі якой зрабілі больш памылак. Такім чынам, уплыў спецыяльнасці на якасць антыцыпацыі можна лічыць абмежавана значным у нашым выпадку.

Табліца 6

Значныя розніцы працэнтных доляў няправільных адказаў у выбарках філолагаў 2 курсу і гісторыкаў 2 курсу

	1	2	х	3	у	4	5	vs	чал	слоў	сінт
Бел.						0.02 (гіст)		0.01 (гіст)	0.001 (філ)	0.001 (філ)	
Рус.			0.001 (гіст)		0.001 (філ)	0.001 (гіст)		0.001 (гіст)		0.001 (філ)	

Ніжэй прыведзены тыповыя памылкі антыцыпацыі – супярэчнасці з логікай тэксту.

Сэнсавы блок 1.

Заміж слова "спосаб" : шлях, фільм, інцыдэнт, змова, помнік. Некаторыя з памылак паказваюць, што рэцэпіенты разумеюць першы блок як апісанне аднаго канкрэтнага выпадку. Магчыма, нагода гэтага ў тым, што рэцыпіенты

не аналізуюць увесь тэкст, а арыентуюцца толькі на пэўны сэнсавы блок, з якога вывесці тое, што апісваецца звычай, а не асобны выпадак, немагчыма.

Сэнсавы блок 2.

Заміж слова "военачальнікі": чалавека, удзельніка. Самы тыповы адказ: чалавека. Ён паказвае, што рэцыпіенты не аналізуюць лагічна радок з трох слоў, якія вымагаюць устаўкі слова, якое б абазначала пэўную катэгорыю чалавека.

Заміж слова "адзін": ручку, ленту, аловак, клей.

Заміж "наматваў": павінен, маляваў.

Заміж "загадзя": не, трохі, даволі. Варыянт "не абумоўленыя" супярэчыць агульнай логіцы апаведу.

Заміж "паперы": іншага.

Заміж слова "формы": важнасці, тэмы, маркі, колькасці, вартасці, афарбоўкі. Дадзеныя адказы абазначаюць больш абстрактныя або ў меншай ступені "фізічныя" уласцівасці прадмета, які апісваецца.

Сэнсавы блок 3.

Заміж слова "ўздоўж": для, па форме, нахталт, знізу, на дне, ззаду, нахонт, мовай, адносна, паводле, на частках, на паверхні, без.

Заміж "разматвалі": закрэслілі, траслі, сціралі.

Заміж "часткі": спалучэнні (і іншыя словы, якія абазначаюць сукупнасць).

Заміж "цяпер": зашыфраваны, таемныя, сцёрты, не бачны, перастаўлены. Магчыма, словы "зашыфраваны і таемныя" устаўлены, кіруючыся агульнай тэмай тэксту.

Заміж "канцах": варыянтах, інтэрпрэтацыях.

Сэнсавы блок 5.

Заміж слова "ганец": ніхто, іншы, хаця (аднак, але), сам, получатель, вораг.

Заміж "ганца": чалавека (яго), людзей, ворагаў, змоўшчыка, іншых, сваіх (сябра).

У шмат якіх выпадках нявернага з нашага погляду запаўнення прабелаў праблематычна вызначыць прычыны памылкі. У асобных выпадках бачна, што прычына палягае ў няўліку агульнага кантэксту і абапіранні толькі на пэўны адрэзак тэксту. Прычым, памылковае слова ставіцца і тады, калі яно супярэчыць сэнсу папярэдняга сказа (напрыклад, у пятым сэнсавым блоку). Няправільнае запаўненне блокаў "чалавек" і "слоў", як ужо адзначалася, указвае на неўжыванне навыкаў лагічнага аналізу.

Рэзюме.

Галоўная эксперыментальная гіпотэза агулам не пацверджана. У выбарках філолагаў і гісторыкаў па большасці сэнсавых блокаў розніцы ў якасці антыцыпіравання ў залежнасці ад мовы не выяўлена. Пры гэтым, маюцца сведчанні і на карысць абмежаванага ўплыву мовы на якасць антыцыпацыі.

Дадатковая гіпотэза №1 агулам пацверджана. У параўнанні з наступным курсам заўважаецца меншая якасць антыцыпіравання на папярэднім. Пры

гэтым, гэтая з’ява не абсалютная. Заўважаюцца два “скачкі” якасці антыцыпацыі, якія прысутнічаюць у беларускай і ў рускай выбарках, што дадаткова сведчыць супраць істотнага моўнага уплыву на якасць антыцыпіравання. Вынікі агулам пацвярджаюць, што сістэма ўніверсітэцкай падрыхтоўкі па мове развівае разумовыя навыкі, неабходныя для разумення тэксту. Аднак развіццё гэта не абсалютнае. Гэта патрабуе ўключэння ў моўныя курсы практыкаванняў па развіцці навыку антыцыпацыі.

Дадатковая гіпотэза №2 агулам не пацверджана. Атрыманыя вынікі можна інтэрпрэтаваць як негатыўныя для студэнтаў-філолагаў што пацвярджае заключэнне папярэдняга параграфу.

Літаратура

1. Белянин В. П. Введение в психолингвистику. – Изд. 2-е, испр. и доп., – М.: “ЧеРо”, 2000. – 128 с.
2. Богин Г. И. Типология понимания текста. Учебное пособие. – Калинин: КГУ, 1986. – 87 с.
3. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
4. Караткевіч У. Збор твораў: У 8 т. Т. 7. Дзікае паляванне караля Стаха: Аповесць; Чорны замак Альшанскі: Раман. – Мн.: Маст. літ. 1990.
5. Лушихина И. М., Гайда В. К., Лоскутов В. В. Гл. 7. Экспериментально-психологические методы исследования мышления и речи // Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: Учеб. пособие. 2-изд., доп. и перераб. Под общ. ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – СПб: Питер, 2003.
6. Мацковский М. С. Проблемы читабельности печатного материала // Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации): Сб. науч. тр. – М.: Наука, 1976. – С. 126 – 140.
7. «Прогноз в речевой деятельности» \ Авт. колл.: Р. М. Фрумкина, А. П. Василевич и др. – М., Наука, 1974.
8. “Психофизиология. Учебник для вузов” \ Под ред. Ю. А. Александрова. – СПб. Питер, 2001. – 496 с.
9. Солсо Р. «Когнитивная психология». – СПб.: Питер, 2002. – 592 с.